

TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL KİMLİK ARAYIŞLARI

The Search for Cultural Identity in Turkey

Doç. Dr. Muammer AK

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Gümüşhane/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0241-1893>

ÖZET

Kimlik tartışmaları ülkemiz için güncel bir konu olma özelliğini sürdürmektedir. Türkiye'de kimlik üzerine yapılan araştırmalarda, benimsenen kimliğin tespitine yönelik katılımcılara "kendinizi ne olarak hissediyorsunuz? sorusu yöneltilmekte ve "Türk, Türk-Müslüman, Müslüman, Türkiyeli, T.C vatandaşı, insan, diğer" gibi cevaplar alınmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki kimlik tartışmalarının daha çok bu cevaplardaki kavramlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kültürel kimliğin ne olduğu ve nasıl kazanıldığı açıklanmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye'deki kültürel kimlik tartışmaları incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen konulardan birincisi, kültürel kimliğin coğrafi faktörlerle açıklanması olan Türkiyelilik kavramıdır. İkinci konu ise millet olmanın gereği olan duygudaşlık, aidiyet, kültürel mensubiyet ve katılma göz ardı edilerek kimliğin anayasal vatandaşlık çerçevesinde açıklanmasıdır. Üçüncü konu ise kültürel kimlik olan Türklüğün etnik kimlik düzleminde ele alınmasıdır.

Makalenin üzerinde durduğu temel sorun, Türkiye'de kültürel kimlik konularının tartışılmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, dokümantasyon metodunun kullanıldığı makalenin amacı, Türkiye'deki kültürel kimlik tartışmalarını birçok yönü ile sosyolojik olarak incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kimlik, Türkiye, Millet, Kültürel Kimlik

ABSTRACT

Identity discussions continue to be a current issue for our country. In the survey on the identity of Turkey, the participants adopted for determining the identity "as to what you feel? questions are posed and "Turkish, Turkish-Muslim, Muslim, Turkish, T. C citizen, human, other" as answers are received. Consequently, more of these answers it is focused on concepts of identity debate in Turkey.

The article consists of two parts. In the first part, it is explained what cultural identity is and how it is acquired. In the second part of cultural identity debate in Turkey it was examined. The first of the issues examined in this context that the concept is explained by the geographical factor from Turkey cultural identity. The second issue is the disclosure of identity within the framework of constitutional citizenship by ignoring emotionality, belonging, cultural affiliation and participation, which are the necessities of being a nation. The third issue is addressing cultural identity, Turkishness, on the level of ethnic identity.

The subject of the article are cultural identity debate in Turkey. The article's basic problems which discussions are held about cultural identity in Turkey? It is the question. In this context, the aim of the article is used method of documentation, cultural identity debate in Turkey is to examine the sociological many aspects.

Key Words: Culture, Identity, Turkey, Nation, Cultural Identity.

1.GİRİŞ

Kültürel kimlik konusu sosyolojinin temel başlıklarından biridir. Kültür insanın inşa ettiği bir olgu olup öğrenilmiş davranışların bütünüdür. Kültürün somut bir varlıktan öte bir anlayışın ve kavrayışın adı olarak ifade edilmesi daha sağlıklı olur. Kültür, bir toplumun değişme ve bu değişime bağlı olarak gelişme potansiyeli taşıyan bütün hayatı olarak da tarif edilebilir. Kültürün kazanılması sosyal bir süreç olması hasebiyle, kişi dünyaya geldiği sosyal ortamda kültürünü hazır bulur. Kültüre ait ritüellerin öğrenilmesi sürecinde aile önemli bir fonksiyona sahip olup, aile bir nevi kültür taşıyıcısı olarak ortaya çıkar. Kültürel değerlerin bireye aktarıldığı ve kültürleme olarak ifade edilen bu süreç aynı zamanda kültürel kimliğin kazanılma aşamasıdır. Kültürün nesilden nesile aktarılmasında dil ve ona ait unsurların belirleyici özelliği olduğu görülmektedir. Kültürün devamlılığını dilin sağlıyor olması onun sadece insana ait bir özellik olduğu düşünülür.

Tarih boyunca insanlar ve topluluklar "ben kimim veya biz kimiz?" gibi bireysel ve toplumsal kimliğini öğrenmek amacıyla sorular sormuş, bunlara cevaplar aramışlardır. Bir topluma katılma, ona karşı aidiyet duygusuna sahip olma, onunla aynileşme anlamındaki milliyetçilik, millet olma iradesinin bir tezahürü

olarak ortaya çıkmaktadır. Millet olgusunun temelinde, tasada ve kıvançta ortak duyguları paylaşma şuurunu bulunmaktadır.

İnsanlık tarihinde yaşanan milletleşme ve onun doğal sonucu olan ulus devletleşme sürecinden en çok imparatorluklar etkilenmiştir. İmparatorlukların çoklu yapılarından ulus devletlerin daha tekli ve homojen yapılarına geçiş kolay olmamış birçok çatışmalar, savaşlar ve travmalar yaşanmıştır. Bu tarihi ve sosyolojik oluşumdan Osmanlı İmparatorluğu da etkilenmiş, ümmet kimliğini koruyamamış ve yerini bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyetine bırakmıştır.

Dünyada her dönem önemli siyasal, ekonomik ve kültürel birçok değişiklikler yaşanmaktadır. Yakın tarihte yaşanan değişimlerden bazılarına postmodernizasyon, küreselleşme, Soğuk Savaş'ın bitimi ve 11 Eylül sonrası oluşan dünya düzeni gibi önemli toplumsal olaylar örnek verilebilir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyada yeni bir siyasal, ekonomik ve kültürel düzen arayışına gidilmiştir. Bu bağlamda dünyada, farklılıkların yaşama geçirilmesi ve tanınması talepleri doğrultusunda ortaya çıkan etnik, dinsel, kültürel temellere dayanan toplumsal veya bireysel kimlik taleplerine ve çatışmalarına tanık olunmuştur.

Dünyadaki tüm bu gelişmelerden yüzyılların kültür ve medeniyet birikimine sahip olan Türkiye de etkilenmeye başlamıştır. Türkiye Batı/Avrupa ilişkileri kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları üzerinde çok önemli etkiler yaratmış ve devlet-toplum/birey ilişkilerini önemli derecede etkilemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'deki kimlik tartışmaları, talepleri, tanınma siyaseti ve kimliğin değişik yaşam alanlarında merkezi birer aktör konumuna yükselişi dünyanın yaşadığı değişimlerden bağımsız değerlendirilemez. Bu bağlamda, kültürel kimlik olgusuna Türkiye'nin küresel-bölgesel-ulusal-yerel etkileşim ağı dikkate alınarak yaklaşmanın daha doğru olacağı kanısındayız.

Ülkemizdeki kimlik tartışmaları yeni değildir; neredeyse Tanzimat'tan bu yana yapılmaktadır. Hatta o zaman tartışılan bazı konuların bugün de tartışılmaya devam ettiği görülebilir. Kimlik üzerine yapılan araştırmalarda, benimsenen kimliğin tespitine yönelik "kendinizi ne olarak hissediyorsunuz?" sorusuna "Türk, Türk-Müslüman, Müslüman, Türkiyeli, T.C vatandaşı, insan, diğer" gibi cevaplar alınmaktadır. İşte, Türkiye'deki kimlik tartışmalarının daha çok bu kavramlar üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

Diğer taraftan, Türkiye'deki kimlik tartışmalarının birçok alanda yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi kültürel kimliğin coğrafi faktörlerle açıklanması olan Türkiyelilik tartışmasıdır. İkinci ise, millet olmanın gereği olan duygudaşlık, aidiyet, kültürel mensubiyet ve katılma göz ardı edilerek kimliğin anayasal vatandaşlık çerçevesinde açıklanmasıdır. Üçüncü ise kültürel kimlik olan Türklüğün etnik kimlik düzeyinde ele alınmasıdır. Dolayısıyla, makalede öncelikle bu konular incelenmekte olup ayrıca millet etnisiteye indirilirse ne gibi sorunların çıkabileceği, kültürel kimliğin nasıl kazanıldığı, kimlik ile kültür, devlet ve tarih ilişkileri gibi konulara da değinilmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye'de kimlikle irtibatlı olarak bir diğer tartışma konusunun da "hepimiz bir milletiz" söylemi olduğu görülmektedir. Hepimiz hangi (bir) milletiz? Bu gibi belirsiz söylemler, milli kimlik üzerinde bir mutabakat yetersizliği ve kararsızlığı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca milletin ismini zikretmekten sakınan bu gibi muğlak ifadeler milli kimliğin belirsizleştirilmesine ve sosyolojik anlamda cemaatleşme eğilimlerini, etik kimlik, cemaat, grup menfaatlerinin ve mensubiyetinin öne çıkarılmasına yol açabileceği söylenebilir.

Türkiye'de tarih üzerinden de bir kimlik tartışmalarının yapıldığı görülmektedir. Buna göre bazılarının tarihin sürekliliğini yok sayarak kendini Osmanlıya yakın, Cumhuriyete mesafeli bir yerde konumlandığı görülmektedir. Bu tavır, tarihi anlamak yerine onu bir hesaplaşma, geçmişin kavgalarını sürdürme aracı olarak görme eğiliminden kaynaklanıyor diye düşünüyoruz. Hâlbuki tarih, milli kimliğin ve millet bilincinin oluşmasında önemli öğelerden biridir. Ulusal kimlik kendisini süreklilik temelinde var eder; onun bunu gerçekleştirmede kullandığı tek araç tarihtir.

Görüldüğü gibi, gerek bireysel gerekse toplumsal düzlemde bir olgu olarak kimlik tartışmaları, Türkiye'nin siyasal gündeminde her daim güncelliğini koruyan bir konudur. Ayrıca, Türkiye'deki kimlik tartışmalarının daha çok milli kimliğe alternatif oluşturma arayışları düzleminde yapıldığını da belirtmeliyiz. Bu durumu Türk kimliği üzerinde tam bir mutabakatın olmaması ve milletleşmenin başarısız olduğu şeklinde değerlendirebiliriz.

Dokümantasyon metodunun kullanıldığı makalenin amacı, Türkiye'deki kimlik tartışmalarını, tarihsel boyut da göz önünde bulundurularak, farklı yönleriyle sosyolojik olarak incelemektir. Buna göre makalenin temel problemi ise, Türkiye'de kimlik konusunda hangi tartışmaların yapıldığıdır. Makale, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kültürel kimliğin ne olduğu, ikinci bölümde ise Türkiye'deki kimlik tartışmaları üzerinde durulmuştur.

2. KÜLTÜREL KİMLİK

Kimliğin, sosyolojinin konuları içinde yer alabilmesi için fertler arası bir yapı kazanması gerekir. Bu da grup şuuruna ve birlikte mensubiyet duygusuna sahip olmakla mümkün olur. Ortak kültüre sahip olan ve bu kültürü hayat nizamı olarak benimseyen fertler, ortak bir kimliğe de sahip olurlar. Bu anlamda sosyokültürel kimlik, ferdin sosyokültürel yapı içerisindeki yeri ve mensubiyetidir. O, fertle toplum arasındaki münasebetten doğan, fertte gerçekleşmesine rağmen ferdi toplumla bütünleştiren tutum ve davranışların fertteki görünümüdür (Arslantürk ve Amman, 2001: 167). Başka bir ifadeyle, ferdin sosyal bir varlık olması farklı özellikleri ile teşkilatlanmış insan toplulukları içinde yaşayabilmesi, topluluğu fertte temsil ettirir hale getirmiştir. Mensup olunan kültürün fertte ve gruplarda somutlaşması olan kimlik, kültür içinde gelişmektedir. Fert de elde ettiği bu kimlikle kendini tanımlamakta ve ifade etmektedir.

Kişi içine doğduğu ve sosyalleşme sürecinde kimlikle ilgili önce ben kimim? sorusuyla karşılaşır. Zamanla içinde bulunduğu topluluğu temsil eden kişi, sosyal gruba girince biz kimiz? sorusuna cevap arar. Bu sorudaki biz nihai olarak mensup olunan topluluğun veya milletin ifadesidir. Burada biz ile ifade ettiğimiz, "bizim tarihi kültürümüzdür" (Smith, 1999: 155). Bu bağlamda biz dediklerimizle ortak tarih ve kültür birlikteliğimiz vardır. Bu iki birliktelik bizim ortak kimliğimizi de oluşturmaktadır. Öyleyse, kimliğinin oluşumunu bireyin topluma katılım biçimi ve bilinç düzeyi belirlemektedir (Herzfeld, 2012: 32). Bireyin bilinci ise toplum içinde sosyalleşme ile oluşur. Birey sosyalliğe doğru bir yakınlıkla doğar ve sosyalleşmeyle toplumun bir üyesi haline gelir. Sosyalleşme, "bireyin bir toplumun ya da toplumun bir kesiminin nesnel dünyasına kapsamlı ve tutarlı şekilde girmesi olarak" tanımlanabilir (Berger ve Luckmann, 2008: 190). Sosyalleşme aynı zamanda ulusal bilincin de oluşma sürecidir.

Toplumsal kimlik, bireysel kimliğin oluşum süreci içinde ortaya çıkmaktadır. Toplumla bireyin "Ben kimim?" sorusuna verdiği cevap her zaman "Biz kimiz?" sorusuna verilen cevapla bağlantılıdır. Çünkü bireyin "Ben kimim?" sorusuna toplumla bağlantısını gösteren mensubiyet ve aidiyet duygularını içermeyen bir cevap vermesi mümkün değildir. Her durumda bir grubun içine doğan insanın yapısı gereği aidiyet ve mensubiyet duygularından arınmış bir kimlik söz konusu olamaz. Aidiyet ve mensubiyet unsurları bir tutum çerçevesi sağlayamamışsa bireysel kimlik de kırılabilir ve parçalanmaya hazır halde demektir (Göka, 2017: 26).

Görüldüğü gibi kimlik, kültür ve toplum içinde oluşan bir örüntüdür ve kimliğe biçim veren en etkin yapı kültürdür. Bireysel ve toplumsal kimlik bu yapı içinde şekillenmektedir. Bu bağlamda kimlik, "bir kişi veya grubun kendini tanımlamaya ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamaya yarayan bir resim veya adres gibidir" (N.Bilgin, 2007a: 29). Bir grup tarafından paylaşılan sosyal kimlik, hem bireylerin kendilerini tanımladığı hem de diğerlerinin kendisini tanımlamak için kullandığı bir kategoridir (Drake, 2016: 70). O halde kimlik en genel manada, "kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama, ilişki kurma ve tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır" (Bostancı, 1999: 17) şeklinde tanımlanabilir.

Bireyler belli bir kültürel yapının içinde doğar, sosyal çevresi ile etkileşime girer ve bu sayede hayata bakışı şekillenir. Böylece birey toplumsal/kültürel kimlik kazanır. Kültürel kimlik, ortak değerlerden, ahlak anlayışından, örf ve adetlerden, edebiyat ve musikiden, o topluma has geleneksel sanatlardan, anadilden, milli sembollerden, belirli simgeleri olan mimariden, dinden, mutfaktan, milli ve dini gün ve aylardan pay ve zevk alabilmeye bağlıdır (Erkal, 2000:151). Dolayısıyla, hepimiz kültürümüzün ve toplumumuzun ürünüyüz. Fikirlerimiz, değerlerimiz ve dilimiz büyük ölçüde çevremizdeki diğer insanlar tarafından belirlenir ve gündelik davranışımız normlar tarafından idare edilir. Normlar belli ortamlarda hangi tarz davranışların uygun olduğuna işaret eder. Üzerinde hemfikir olunan bu kurallara saygı duyulmadığında, iletişim imkânsızlaşır ve toplum etkin bir şekilde işleyemez. İşte kültür, bir toplumun üyeleri arasında ortak olan, paylaşılan anlam verme sistemidir. Anlam verme sistemini, o toplumu toplum yapan inançlar, gelenek, değerler ve sosyal kurumlar oluşturur (Cüceloğlu, 2008: 274). Öyleyse değerleri, ahlak anlayışları, örf ve adetleri müşterek olan, kısaca ortak kültürel kimliğe sahip Türk toplumunda niçin kimlik tartışması yapılıyor? Türkiye'de siyasi ve ideolojik düzlemde yapılan kimlik tartışmalarının toplumsal ve sosyolojik karşılığı

nedir? Tartışmalarda toplumun kültürel ve tarihi özellikleri ne kadar göz önünde bulunduruluyor? İşte makalenin bu bölümünde hem bu sorular hem de Türkiye’de kimlik konusunda yapılan tartışmalar incelenecektir.

3.TÜRKİYE’DE KİMLİK TARTIŞMALARI

Ülkemizdeki kimlik tartışmaları yeni değildir; bunların başlangıç tarihinin Tanzimat olduğunu sanırım söyleyebiliriz. Çünkü kimlikle irtibatlı ilk tartışmaların bu yıllarda başladığını görmekteyiz. Hatta o zaman tartışılan bazı konuların bugün de tartışıldığını bile söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Tanzimat’la başlayan Batılılaşma hareketleri ile eş zamanlı olan Türkiye’deki kimlik tartışmaları Türkiye’nin Batılılaşma süreci ile birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü kimliğin temel sorusu olan “biz kimiz? sorusu bu süreçteki gelişmelere göre cevaplandırılmıştır. Bu bağlamda soruya Tanzimat’ta Osmanlı (Osmanlıcılık), daha sonra Müslüman (Ümmetçilik), Balkan Savaşı sonrasında ise Türk (Türkçülük) gibi sürece bağlı olarak farklı cevapların verildiği görülmektedir. Bugün ise, benimsenen kimliğin tespitine yönelik “kendinizi ne olarak hissediyorsunuz? sorusuna “Türk, Türk-Müslüman, Müslüman, Türkiyeli, T.C vatandaşı, insan, (diğer)...” gibi cevaplar verilmektedir. İşte, Türkiye’deki kimlik tartışmalarının daha çok bu kavramlar üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bunların dışında diğer tartışma konuları ise; “anayasal vatandaşlık, mozaik, çokkültürlülük ve hepimiz bir milletiz” gibi ifadelerdir.

Burada öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; bugün Türkiye’de yapılan kimlik tartışmalarında kullanılan dil ve kavramlar konuyu belli bir siyasi ve ideolojik şekilde tanımlamakta ve bir yere hapsetmektedir. Başka bir ifadeyle konu adeta oryantalist bir dil ve bakış açısı ile ele alınmakta, çeviri kavramlarla konu adeta oryantalist çalışmaların yaklaşımlarına mahkûm edilmektedir. Dolayısıyla, konunun Türk toplumundaki zeminini ve toplumsal dayanaklarını ihmal eden bu yöntemle olgunun doğru ve yerinde anlaşılması, değerlendirilmesi herhalde mümkün olmayacaktır. Çünkü Türkiye’de kimlik konusunu ele almak sistemin belli yasal, ideolojik, tarihi ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak özel kavramsal ve metodolojik incelemeleri gerektirir. Dolayısıyla, Batı’da sosyal bilimlerde geliştirilen kavramlar ve analitik kategoriler başka toplumlara uygulanamaz ve uygulanmamalıdır. Sosyal bilim kuramları ve kavramlarının evrensel geçerliliği yoktur. Bunlar en başta Batı toplumunun kültürel, siyasi ve ideolojik değer ve varsayımlarını, tarihsel ve toplumsal tecrübelerini ve evrimlerini yansıtır (Karpat, 2017a: 147).

Bu bağlamda, Batı’da kimlik konusunun daha çok etnisite ya da etnik kimlik ve hâkim etnik grubun dili çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Batı toplumunun şekillenmesinde etnik faktörlerin çok önemli rol oynadığında şüphe yoktur. Buna karşılık gerek Osmanlı’da gerekse Cumhuriyet döneminde kimlik konusunda merkezde “din”in olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bu gerçek bizi Batı ile benzer bir yapılanmaya sahip olmadığımız ve benzer bir model takip etmediğimiz sonucuna götürebilir. Bu durum konuya kendi tarihi ve kültürel özelliklerimizi dikkate alarak yaklaşmayı ve kendimize özgü kavram ve yöntem geliştirmeyi gerektirmektedir.

Bir kültürel kimlik karakteristik vasıflarının çoğunu manevî-ahlâkî değerlere ve bunları üreten inanç temellerine borçludur. Bernard Lewis’e (2000: 20) göre, Batı kültürünün uzağında olan bir yaklaşımla, Ortadoğu’da kimlik dinle belirlenir ve ifade edilir. Ayrıca devlete sadakat bir borç olarak görülür. İslam, kimliğin ana temeli olarak algılandığı için zorunlu olarak bağlılık ve sadakatin esas iddiasını da oluşturur. Son bir ya da iki yüz yılda yaşanan büyük değişimlere karşın İslam, Müslüman ülkelerde en çok kabul gören uzlaşma biçimi olmayı sürdürdüğünü açıkça görebiliriz (Levis, 2017: XIV). Kemal Karpat’a (2017b: 57) göre kimlik, milli devletin ortaya çıkması ile önem kazanmıştır ve hakkında fikir birliği yoktur. Her ülkenin kavim, millet, sosyal sınıf, tarihi-sosyal ve kültürel yapısına göre şekil ve yapı özellikleri gösteren kimlik meselesi Türkiye için diğer ülkelere kıyasla çok farklı özellikler arz etmektedir. Türkiye’nin modernleşmesi bir bakıma Batı’yı model alarak yürütüldüğü için, kimlik meseleleri de Batı modelinin kavramsal ve metodolojik sınırları içinde ele alınmaktadır. Hâlbuki Türkiye’nin kimlik meseleleri hem çok geniş tarihi bir çerçeve içinde hem de Türk-Osmanlı toplumunun yapısı ve kimlik değişimleri göz önünde tutularak incelenmelidir. Dolayısıyla, Türkiye’de din unsuru dikkate alınmadan yapılacak kimlik tanımlarının çok isabetli olamayacağı rahatlıkla söylenebilir.

Yünni Sezen’e (2012: 44) göre, Kurtuluş Savaşı sonrası, Türkiye Cumhuriyeti’nde kültür ve kimlik konusunda üç merhale oluşmuştur: “1.Müslüman Türk kimliği. 2. Batılı Türk kültürü ve kimliği. Her ikisinde de sentez anlayışları aranmıştır. 3. Evrensel kültüre bağlı (bugün küresele) Türkiyeli kültür ve kimliği. Bu üçüncüsü kimliksizliğe doğru bir deneme sürecidir”. Bu bağlamda, Türkiye’de kimlik tartışmalarından birinin Türk yerine Türkiyeli(lik) kimliğinin ikame çabaları olduğu görülmektedir.

Kültürel kimlik sadece coğrafyadan mı ibarettir? Bu durum kimliksizliğe yol açmaz mı? Kültürel kimliğin coğrafi faktörlere dayandırılması kimliksizliği beraberinde getirebilir. Çünkü insanları devlete, milli ve manevi değerlere, vatana bağlayan sadece coğrafya (Türkiyelilik) değildir; kültürel mensubiyet ve katılma da gereklidir (Yıldız ve Ak, 2002: 54). Dolayısıyla, millet olmak için tarihi ve kültürel bilinç olmalıdır; bunlar olmazsa toplum kalabalıktan ibaret olur. O halde millet, “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan” bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir (Smith, 1999: 32). Bu bağlamda gündeme gelen “Türk mü, Türkiyeli mi?” sorusu, ideolojik ya da politik değil, tarihi ve kültürel bir varlık bilinci sorunudur (Güvenç, 2009: 34).

Coğrafyanın yaşama tarzı olan kültürü etkilediği elbette inkâr edilemez. Çünkü coğrafi faktörler ekonomik faaliyetlerden, barınma ve beslenmeye kadar geniş bir alanda etkili olabilmektedir. Ancak, kültürel kimlik coğrafyaya bağlı bir kavram değildir. Bu bakımdan, Türk yerine “Türkiyeli” kavramının kullanılması kültürel kimliğin yok sayılması anlamına gelmektedir. Hâkim kültür özellikleri göstermeyen ve kültürün maddede müşahhaslaşmış şekli olan medeniyet tarafından şekillendirilmemiş bir coğrafya, vatan da yapılamamaktadır. Bu bakımdan, bir Akdeniz Kültürü veya Anadolu Kültürü gibi kavramlar, kültürel kimliği net ve belirli hale getirememektedir. Bu durumda sanki Akdeniz'de birbirlerinden ayırt edilebilme ve fark edilebilme özellikleri gösteren millî kültürler yok farz edilerek konuya yaklaşmış olmaktadır (Erkal, 1997: 176). Dolayısıyla, Türkiyelilik kavramı tüm sosyal, kültürel, tarihsel, hukuksal ve siyasal bağlantıları dışta bırakan salt coğrafi aidiyeti anlatır. Ülke zaten tüm aidiyetlerin fiziksel mekânı ve temelidir. Eğer ortak payda sadece coğrafi bölge olursa, toplum sadece aynı adresi paylaşan ama aralarında herhangi bir duygusal bağ olmayan aileye benzer. Bu tür bir aidiyetin duygusal temeli hiç yok gibidir (Köktürk, 2016: 88).

İnsanın üzerinde yaşadığı mekân yalnız bir madde değildir. O insanın her türlü maddi ve manevi eylemlerinin cereyan ettiği, atalarının mezarlarının bulunduğu, atalarının maddi ve manevi kültürünün şekillendiği bir mekândır. O bir vatandır. Her türlü hatıraları bağrında bulunduran psikolojik bir objedir (Arslantürk ve Amman,2001: 145). L.S. Senghor şöyle demektedir: “Vatan, atalarımızın bize emanet ettiği bir mirastır. Bu toprak, bir kan, bir dil veya en azından bir lehçe, gelenek, görenek, folklor, sanat, kısacası bir yerli toprağı kök salmış ve bir ırk tarafından ifade edilen bir kültürdür” (Karpas, 2017b: 306). Bu bağlamda, paylaşılan dil, atalarının gömüldüğü toprağına bağlı olma duygusu ve ortak din grubun kimliğini şekillendirmekte ve onu diğerlerinden ayırmaktadır. Ulus devlet, toprağı vatan adıyla kutsallaştırarak mevcut tarihsel etnik dini kimliğe yeni bir güçlü coğrafi boyut eklemiş ve toprakla kimliği birbirinden ayrılmaz unsurlar haline getirmiştir. Böylece ulusal devlet, ulusal kültür aracılığıyla eski dini ve etnik kimlikleri siyasallaştırmıştır (Karpas, 2017a: 96).

Kimlik tartışmalarındaki diğer bir husus da milli kimliğin etnik kimlik düzeyinde ele alınmasıdır. Fakat milli kimlik ile etnik kimlik aynı düzeyde ve özdeş görülebilir mi? Etnik kimlik milli kimliğe rakip görülebilir mi? Etnik kimliklerin üzerinde bir milli kimliğin oluşturulamaması kabileciliğe yol açmaz mı? Bu bağlamda, ülkemizdeki kimliğin en az üç şekilde yanlış kullanımına şahit olduğundan, kimlik kavramının yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yanlış tanımlamaların ilki, “resmî ideolojinin hâkim öğelerinin Türk kimliği şeklindeki vulgarizasyonu; ikincisi “kimlik”, “kişilik” ve “ben” kimliğinin birbirine karıştırılması; üçüncüsü ise “etniklikler” ve “alt kimlikler” arasında üretilen çelişkidir” (Sözen, 2019: 26).

Her toplumda farklı etnik kimlikler olabilir. Ancak, milli kimlik herhangi bir etnisitenin kimliği ile özdeş değildir; çünkü o etnisitelerin aşıldığı yerde ortaya çıkar. Onların üzerinde bir yapıdır. Ayrıca, bin yıllık sentez yok sayılarak millet etnisiteye indirilirse orada tarih dışı bir zeminde ırkçılığa kayılabilir. Çünkü etnik bilinçte aidiyet ve sorumluluk kapsamında görülen, soydur. Oysa millet bilincinde sorumluluk, adımı bilmediğimiz, kişisel yaşantılarda cisimleşen ama uzak diyarlarda var olduğunu kabul ettiğimiz kültürel dünyaya karşılık gelir (Köktürk, 2016: 23). Dolayısıyla, milli kimlik herhangi bir etnisitenin içinde değil, etnisitelerin aşıldığı yerde ortaya çıkar. Bir başka ifade ile milli kimlik bir dini grubun, soy grubunun ya da bir dil grubunun kimliği değil, onları aşan, onları dönüştüren ve onlara ortak payda veya ortak bir zemin oluşturan tarihsel kültürel yapıdır. Çünkü bu ortak yapı birlikte üretilmiş uygarlık ve kültürel zenginliğin yarattığı bir sentezdir. Bu bağlamda, “biz Türkler milli kimlik meselesini ele alırken kendi tarihselliğimizin imkânlarını göz ardı eden Alman ya da Fransız tarihsel örneklerine takılıp kaldığımızda birçok şeyi göremeyiz” (V.Bilgin, 2007: 301).

Köken birliği, insanlar arasında duygusal yakınlık sayılabılır; ancak tek başına bir milletin oluşması için yeterli değildir. Bundan başka din, dil, tarih, kültür birliği ve millet bilinci gereklidir. Millet, kendini birlik bilinciyle karakterize eden ve bir arada yaşama iradesi gösteren insan topluluğudur. Millet olma süreci milli kültürü kazanma ve onunla uyum sağlama anlamını taşır. Öyleyse, “ancak ortak kültürü paylaşanların meydana getirdiği sosyal gerçek millettir” (Türkdoğan, 1995: 109). Diğer taraftan, bir kavmin veya etnik grubun üyeleri vatandaşlık, dil, din ortaklığı gibi belirli dış kimlikleri yanında aynı kavme mensup olmaktan kaynaklanan psikolojik, duygusal yakınlık olan bir iç kimliği de paylaşıyorlarsa aralarındaki yakınlık daha da güçlenir. Aynı vatandaşlığı paylaşan, iç kimliğe vatandaş olarak sahip olan kimseler eğer bu iç kimliği paylaşmazlarsa eninde sonunda birbirlerinden uzak düşebilirler (Karpat, 2017c: 35). Millet bir ruhtur, manevi bir ilkedir. Millet, ortak ve zengin bir hatıralar mirasına sahip olan, birlikte yaşamak istek ve arzusu ile bütün olarak alınan mirası daha yararlı hale getirme iradesini devam ettirmektedir. Milleti “dili dilime, dini dinime uyan” olarak tanımlayan Gökalp’e göre, millet olmanın en önemli unsurları din, dil ve kültürdür (Türkdoğan, 1998: 92).

Modern manada bir milletin ortaya çıkabilmesi için tüm fertlerin kendi aralarında ortak bağları paylaştıklarını bilmeleri ve bu bağların üstün değer taşıdıklarına inanmaları gerekir. İdeoloji, insanlara ortak bağlar paylaştıklarını anlatır ve bu bağların yüceliğini ilan ederek insanları o şekilde biçimlendirir ve kimliklerinin, inandıkları değerlerin üstün olduğuna inandırır (Karpat, 2017b: 71). Buna göre millet oluşumunun temellerinde, toplumda var olan sosyal gerçeklikler; tarihsellik, yaşama ve duyuş/düşünüş biçimi, inanç birliği gibi müşterek unsurlar bulunmaktadır. Tanınmış bütün milletler birkaç yüz yıllık kültüre sahiptirler. Toplumun kurucu ataları ile içinde yaşanılan zaman arasındaki bağ, ortak miras olan dil, mili kahramanlar, kültürel ve tarihi eserler, hatıra mekânları, halk gelenekleri ve simgesel manzaralar ile kurulur. Bu bağlamda, kimlikler baskın ve egemen kurumlardan kaynaklanırseler de sadece toplumsal aktörler onları içselleştirdiğinde kendi anlamlarını bu içselleştirme etrafında örgütlediğinde kimlik haline gelirler (Castells, 2013: 13).

İlber Ortaylı’ya (2006: 33) göre Osmanlı kimliği, Türklüğün ağır bastığı bir Müslümanlıktır. Öbür Müslüman etnik gruplar bu Türklüğe dil olarak intibak ettikleri ölçüde Osmanlı-Türk olmaktadır. Genel kural, Türk olmayan ana babanın Türkçe konuşup anlaşmaları ve çocuklarının da bu dili izlemeleri ölçüsünde ailenin Türk olacağıdır. Bu yüzden, son yüzyılın Osmanlılığı Türk kimliğine kolayca dönüşebilmiştir. Dolayısıyla, Türk ve Müslüman kelimeleri birbirinin yerine rahatlıkla kullanılabilir kavramlar olduklarından “Müslüman olmayan Türk” halkın nazarında anlamlı, anlaşılabilir bir ifade değildir (Kara, 2010: 191). Bu durum, Türklük ile Müslümanlığın birbiriyle örtüşen kimliklere dönüştüğünü göstermektedir. Ayrıca, Osmanlı ve Türk kimliğinde Müslümanlığın ağırlıkta olması Osmanlı kimliğinin Türk kimliğine dönüşmesini de kolaylaştırmıştır. Öyleyse, Osmanlı kimliği Türk kimliğine ne zaman dönüşmeye başlamıştır? Türk ismi tesadüfen seçilen bir isim mi? Türk kimliğinin ortaya çıkmasında hangi tarihi hadiseler etkili olmuştur?

XIX. yüzyılın Osmanlı aydınları bir ulus inşa etmeye çalışıyorlardı ve bu ulusun bir ismi olmalıydı. Ulusun ismi olarak Türk’e karar vermiş olması, “tesadüfen yapılmış bir seçim sonucu değildir. Çünkü onlara göre Türk Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletinin doğduğu topluluğun adıydı. Osmanlıyı üç kıtaya taşıyan gücün temel dayanağı, övgüyle anılacak bir tarihe, şanlı bir maziye sahip ve mensubu oldukları” topluluğun ismi idi. Dolayısıyla, inşa edilecek ulusun ismi olarak Türk’te karar kılmayı gerektirecek pek çok neden vardır. Bu bağlamda, “II. Abdülhamit’in saltanat yılları, Türk ulusçuluğunun inşası açısından önemli bir dönemi oluşturur” (Vatandaş, 2010: 126,147). Diğer taraftan, bu dönemde Osmanlı çevrelerinde ortaya çıkan “Türk merkezli bir Panislamizmin varlığına da dikkat çekmek zorundayız” diyen İlber Ortaylı’ya (2008: 308) göre, “İslam fikri, İslam’ın politikaya temel teşkil etmesi, başarısız da olsa Panislamist karakterli radikal, mutedil veya kültürel hareketler halen devam etmektedir.”

Meşrutiyetin umulan birleştirici sonucu vermemesi, Türkleri Osmanlılık ve İslamcılıktan Türklük fikrine yöneltmiştir; ancak Türklük düşüncesi dil ve edebiyat alanında 1800’lü yılların ilk çeyreğine, Ahmet Vefik ve Süleyman Paşalara kadar uzandığı görülmektedir. Siyasi fikir olarak Türkcülük ise İttihat ve Terakki akımı içinde, 1902’den itibaren görülmeye başlamaktadır. Fakat Türklük fikrinin uygulamada İttihat ve Terakki’nin devlet politikası haline gelmesi Balkan Savaşı’ndan sonradır. Balkan Savaşı’nda yaşananlar ve göçlerle Anadolu’da Türk nüfus yoğunluğunun artması Türklük duygusunun yaygınlaşmasına ve güçlenmesine yol açmıştır. Balkan Savaşı’ndaki bozgunlarda ve maruz kalınan korkunç acılarda yaşanan bu tecrübelerde Türkler milli şuur, milli ideal gibi değerlerin önemini görmüşlerdir. Ayrıca bu acı tecrübeler onları homojen ulus fikrini düşünmeye sevk etmiştir. Çünkü çöken imparatorluğun altında kalıp

ezilmek, Rumeli'yi, ardından İstanbul ve Batı Anadolu'yu da kaybetmek endişesinin yol açtığı bir kendini fark ediş, bir başının çaresine bakma duygusunu da ortaya çıkarmıştır(Akyol, 2013:216-225).

Buna göre Türklük fikrinin Meşrutiyet ve Balkan Savaşı tecrübelerinin sonucunda ortaya çıktığı ve Türk olmanın Müslüman olmayı gerektirdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Balkan savaşı sonrası Osmanlıcılıktan Türkçülüğe geçildiğini de görmekteyiz. Öyleyse Türkiye'de niçin "Türk mü, Müslüman mı?" şeklinde bir kimlik tartışması yapılmaktadır? Türk kimdir? Yünni Sezen'e göre (2012: 39) "Türk, bir vatandaşlık adıdır ifadesi, hukuken ve siyaseten doğrudur. Türküm diyen biri Türk'tür hükmü, aidiyet şuurunu ve samimiyetini ifade ediyorsa, doğrudur. Kimlik zaten bu vurguların gözettiği alanın dışında bir şey değildir". Bu bağlamda "Türklük şuurunda kan bağı söz konusu değildir" diyen Şerif Mardin'e (1997: 351) göre, Türk ile kastedilen, "Türlere mahsus olduğu kabul edilen sosyal müesseseleri kabul ederek onlara göre ve beraberinde getirdikleri değerlere göre yaşamayı kabul etmiş olan kişi ve gruplardır". Diğer taraftan, (İngilizceye) nation, national ve nationalist olarak çevrilen Türkçe millet, milli ve milliyetçi terimleri "bağımsızlık savaşı boyunca ve sonrasında, milliyetçiden çok vatansever, dışlayıcıdan çok bütünlüştürücü anlamlarında kullanılmışlardır. Bu terimler Anadolu'nun tüm İslami unsurlarını- Türkleri, Kürtleri, Çerkezleri, Arapları ve Lazları- kapsıyordu" (Ahmad, 2014: 85-86). Bu çerçevede "gayritürk sadece Araplardı; onlar dışındaki bütün Müslüman Osmanlı tebaası Türk ismi altında mütalaa ediliyordu" (Kara, 2017:180).

Türkiye'de kimlik konusunda yapılan diğer bir tartışma ise, kimliğin anayasal vatandaşlık çerçevesinde açıklanmasıdır. Anayasal vatandaşlık kavramında kültürel aidiyeti dışta bırakan, eşit haklara sahip olmayı ifade eden politik ve hukuki bir aidiyet öne çıkmaktadır. Kültürel dünyaya vurgu yapılmaması bakımından, tarihsel süreci ve tecrübeyi bir kenara bırakarak sırf hukuki kimlikle var olma teklifi barınmaktadır. Sırf siyasi organizasyon çatısı altında yaşayan, yani başka seçeneği olmadığı için devlet denilen bir örgütün şemsiyesi altında varlığını sürdüren toplumun geçmişle bağı kopma derecesine gelmiş veya tamamen kopmuştur. Onda tam bir bellek yitimi durumu egemendir. Elbette aidiyetin hukuki formunu yok saymak trajedilere davetiye çıkarmak demektir. Onun değeri, temel hak ve özgürlüklerin yokluğu durumunda daha açık biçimde anlaşılır. Bu bakımdan temel haklara sahipliği sağlayan hukuki aidiyetin varlığı önemsiz görülemez. Ama bu tür bir aidiyet güçlü bir toplumsal varoluşun tek şartı olamaz (Köktürk, 2016: 88). Başka bir ifadeyle, vatandaşlık bireyin devletle olan hukuki bağı göstermekte olup buna karşılık aidiyet ise bireyin milletle olan bağı ifade etmektedir. Ayrıca, vatandaşlığı yabancı uyruklu biri de alabilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlık, bireylerin siyasal sorumluluğunu bildirmekte olup uyrukluğa karşılık gelmez. Buna göre, uyruklu ödevlerin yerine getirilmesinde bir dayanışma oluştururken, vatandaşlık haklar vermektedir (Touraine, 2000: 104). Bu anlamda vatandaşlığın siyasal boyutu, bireyin mensup olduğu devletle üyeliğini ifade eden resmi bir kimlik niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla resmi kimlik olarak vatandaşlık, ulusal kimlikten farklıdır. Çünkü ulusal kimlik, bireyin devletle değil, toplumla olan bağı ifade eder ve hukuki olmaktan çok öznelir. Ulusal kimlik, evde okulda öğrenilir; bireyler tarafından seçilir. Fakat vatandaşlık devlet tarafından verilir. Bunun için iki kavram birbiriyle sınırdaş değildir (Sarıbay, 1994: 107). Dolayısıyla kültürel mensubiyet ve katılmayı göz ardı eden bu yaklaşım, milli kimliği karşılayamayacağı açıktır. Çünkü duygudaşlık ve aidiyet millet olmanın gereğidir; oysa anayasal vatandaşlığın bunları sağlaması kolay değildir. O halde, konunun anayasal vatandaşlık düzleminde değil, milli kimliğin tartışmaya açılmadığı demokratik anayasa ve hukuk devleti çerçevesinde ele alınması daha uygun olacaktır.

Diğer taraftan, ulusal kimlik bilincine ulaşmış her Türk yurttaşının "sen kimsin, nesin?" sorusuna cevap olarak "Türküm demesi gerekir. Eğer cevap sadece Müslüman'ım biçiminde gelirse, o kişi ümmetçilik duygusuna bağlılığını ifade ediyor demektir". Gerçi her Müslüman kendisinin İslam olma kimliğinden geldiğini kabullenmekle beraber, onun millet düşüncesi etrafında kümelenmesi de ümmet duygusuna engel değildir. Bu yüzden ümmetçilik, millet olma sürecine karşı değildir. Bu iki kavram arasındaki tartışmalar aslında taraflardan birinin duygusal tercihlerde bulunmak suretiyle, diğerini gözden düşürmeye çalışmasıdır. Dolayısıyla, "ülkemizde milliyetçilik-İslamcılık tartışmasının çıkmasında daha çok tarafların kişisel tercihleri ve topluluk çıkarlarının rol oynadığı" (Türkdoğan, 1998: 163) söylenebilir. Türklük millet kimliğini, Müslüman ise dini kimliği ifade etmekte olup Türklüğün Müslümanlığı kapsadığını, Türklük ile Müslümanlığın birbiriyle örtüşen kimliklere dönüştüğünü ve hem toplumsal hafızada hem de bugün toplum nazarında bu iki kavramın aynı anlamda kullanıldığını rahatlıkla görebiliriz. Öyleyse Türkiye'de Türklüğün olmadığı Müslümanlığın veya Müslümanlığın olmadığı Türklüğün toplumsal dayanaktan yoksun olduğunu ve böylece toplumun büyük bir kesimi tarafından kabul görme(diği)yeceğini sanırım söyleyebiliriz.

Türkiye’de tarih üzerinden de bir kimlik tartışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bunda tarihe ideolojik kalıplarla veya hamasi duygularla bakıyor oluşumuzun etkili olduğunu söyleyebiliriz. Oysa milli kimliklerin oluşumunun temel parametrelerinden birisi tarihtir. Ayrıca, tarih bilgisi ve bilinci olmadan bir “toplumun kültürel kimliğini saptaması son derece zordur” (Ortaylı, 2007:4). Bilinçlilik, uzun tarihsel devamlılıklara bağlıdır. Tarih tek başına milliyet inşa etmeye yetmeyebilir; ancak, bir grup kendisini diğer grup ya da uluslara göre tanımlayarak bir ulus olabilir. Çünkü ulusun bir kimliğe kavuşması için kendisinin dışında ötekilerin olması gerekir. Ötekilerden kopuk bir ulus tecrit olacak ve bir kişilik geliştirme ihtiyacı duymayacaktır. Hâlbuki uluslar öteki uluslarla karşılaştıklarında kendilerinin kim olduklarını görerek tanımlarlar (James,1999: 47-48). Sosyal gruplar, kendilerini tanımlayabilmek için geçmişe referansta bulunma ihtiyacı içindedirler. Gruplar kim olduklarını, ne yapabildiklerini, ne yapmaları gerektiğini, bir ve özel oluşlarını bu ortak geçmiş vasıtası ile kavrar ve tanımlarlar (N.Bilgin, 2013: 74).

Toplumların geçmişlerinde yaşadıkları ortak zaferler ve acılar toplumsal hafızada birikir. Milli kimliklerin şekil alışı benzer, önemli ve ortak bir mirasa dayanır. Bu ortak miras milli kimliğin ve millet bilincinin oluşmasına katkıda bulunur. Milli kimliğin asıl işlevi, “insanları şahsen unutulmaktan kurtarmak ve kolektif imanı ihya etmek için tarihi ve kaderi olan güçlü bir topluluk duygusu oluşturmaktır” (Smith, 1999: 247). O halde, “hepimiz bir milletiz” gibi belirsiz söylemler, milli kimlik üzerinde bir mutabakat yetersizliği ve kararsızlığı şeklinde yorumlanabilir. Böylesi muğlâk ifadeler, ayrıca milli kimliğin belirsizleşmesine ve sosyolojik anlamda cemaatleşme eğilimlerine yol açabileceği gibi cemaat, grup menfaatini ve mensubiyetini öne çıkarabilir. Oysa millet olmak bunların aşılmasını gerektirir.

Bu bağlamda, bir başka tartışma konusu da “Türk milleti” yerine “Türkiye halkı” kavramının kullanılmasıdır. Halk, “aynı ülkede yaşayan, ortak menfaatleri bulunan, bir arada olmaları tesadüfi olmaktan uzak, sürekli, teşkilatsız ve yaygın bir grup” (Erkal, 1997:131) şeklinde tanımlanmaktadır. Yünni Sezen’e (2012: 17) göre, halk kavramı milleti açıklamaya yetmez. “Halk, milletin sadece yaşayan kesimidir. Millet için tarihi boyut, idealist bir şuur, birliktelik azmi gerekir. Halk kavramında bunlar yoktur”. Millet önce bir varoluşu, sonra yaşantı halini, birey açısından ise kendini tanımlamayı ifade eder. Son tahlilde “millet bir bilinç durumu, bilincin kendini tanımlayış biçimidir” (Köktürk, 2016: 24). Görüldüğü gibi, milletin halk seviyesine indirilmesi millet olma bilincinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Türkiye halkı söyleminin beraberinde yeni Osmanlılık, çokkültürlülük ve mozaik gibi kavramların da ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu yaklaşımların hepsinin milli devleti ve milli kimliği zaafa uğratabileceğini belirtmeliyiz; çünkü bunlar her türlü farklılığın desteklenmesine dayanmaktadır. Ayrıca bunların Türkiye’de sosyolojik bir karşılığının olmadığını ve suni olarak yaratılmaya çalışıldığını da vurgulamalıyız. Diğer taraftan, yeni Osmanlıcıktan maksat Osmanlıdan ayrılan toplumlarla kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ise bunda herhangi bir beis yoktur. Ancak kastedilen Osmanlı’nın din esasına dayanan çok milletli yapısının çokkültürlülük veya mozaik gibi etnik kimlik temeline dayalı kavramlarla Türkiye’ye uygulanması/dayatılması ise, bu yaklaşımın milli kimliğin ve üniter devlet yapısının parçalanmasına yol açmayacağı söylenebilir mi? Dolayısıyla, Türkiye’deki mozaik ve çokkültürlülük tartışmalarını adeta aşurenin içindeki nohut veya fasulyenin ayıklanarak bu malzemelerden yeni yemek yapmaya çalışmak şeklinde değerlendirebiliriz.

Buna göre, ortak tarihi ve kültürel tecrübeleri görmezden gelen bu tür suni tartışmaların kimlik olgusunun Türkiye’deki toplumsal dayanaklarını ihmal eden bir zeminde yapıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla, konunun oryantalist, siyasi, ideolojik bakış açısıyla ve batılı kavram ve yöntemlerle değil, Türkiye’nin tarihsel tecrübesi, sosyal ve kültürel yapısı ihmal edilmeyen kavram ve yöntemlerle ele alınması gerektiğini önemle tekrar hatırlatmalıyız. Başka bir ifadeyle, Türkiye’deki kimlik meseleleri dışarıdan bakışla değil, içerden bakışla ele alınmalıdır. Kaldı ki, kimlikle bağlantılı bugün tartışılan birçok konunun tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığı, geliştiği, nelere mal olduğu aşikâr ve yaşanan birçok acı tecrübeler toplumsal hafızada mündemictir. Buna rağmen konunun geçmişteki uygulamalardan habersiz sadece siyasi ve ideolojik saiklerle tartışılmasını anlamak doğrusu mümkün değildir. Hâlbuki bu yöntemin konuyu oryantalist çalışmaların yaklaşımlarına mahkûm edeceğini söylemek kanaatimizce yanlış olmaz. Dolayısıyla, bu yöntem ve kavramların Türkiye’de kimlik problemlerine çözüm olarak sunulmasının/dayatılmasının savunulacak hiçbir tarafı olabilir mi? Kaldı ki, Türkiye’deki etnik kimlik tartışmalarının “Şark Meselesi” ile hiç ilgisinin olmadığını kim iddia edebilir?

Sonuç olarak, Türkiye’de yapılan Türkiyelilik, etnik kimlik, ana dilde eğitim, anayasal vatandaşlık, Anadolu/Türkiye halkları, yeni Osmanlılık, çokkültürlülük, mozaik vb. gibi kültürel kimlik tartışmalarının temelde milli kimliğe yani Türk kimliğine bir alternatif oluşturma arayışları veya çabaları olduğunu söylemeliyiz. Ayrıca, bu arayışların suni bir kimlik problemi oluşturma çabaları olduğunu söylemek kanaatimizce yanlış olmaz. Denilebilir ki, eğer Türkiye’de bir kimlik problemi ya da kimlik bunalımı varsa bu “mevcut kimliklerden hoşnut birey ve grupların problemi değildir; mevcut kimlikleri yaşama evrenlerinin dışına düşmüş insanların problemidir” (Sözen, 2019: 38). Bu bağlamda, daha çok siyasal ve ideolojik zeminde yapılan Türkiye’deki kültürel kimlik tartışmalarının “bünyesinde az sayıda sosyolojik olgu barındıran, buna karşın oldukça siyasal içerik yüklü” (Karakaş, 2013: 24) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu tartışmaların milli kimliğin belirsizleşmesine, ona olan aidiyetin zayıflamasına ve nihai olarak da toplumda bir kimlik bunalımına yol açabileceğini belirtmeliyiz. Diğer taraftan, bir toplumda milli kimliğin tartışma konusu yapılması, o toplumun henüz milletleşmeyi tam manasıyla gerçekleştirmediğini gösterir; çünkü milletleşme, milli kimlik aidiyetinin tartışılmadığı ve sosyolojik anlamda tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelmektedir.

4.SONUÇ

Kimliğin bireysel ve toplumsal boyutu bulunmaktadır. Her iki boyut da kültür içinde şekillenmektedir. Kişi içine doğduğu kültürü ve değerleri sosyalleşme ile öğrenmektedir. Bu süreçte en etkili olan ailedir. Kişi ailesinden öğrendiği dil vasıtasıyla değerlerini öğrendiği kültür ile aidiyet geliştirir. Sosyalleşme hem kişisel hem de toplumsal kimliğin geliştiği süreçtir. Kişi doğduğunda aynı zamanda ailesinin bireyi, kültürün/milletin mensubu, devletin vatandaşdır. Kişi, birçok etkinliğinde içinde yaşadığı ve kazandığı kültürün özelliklerini ortaya koymakta olup düşünce ve davranışlarında bu kültürün izlerini taşımaktadır.

Kimlik tartışmaları ülkemiz için güncel bir konu olma özelliğini sürdürmektedir. Türkiye’de daha çok siyasal ve ideolojik düzlemde yapılan kimlik tartışmalarının milli kimliğe alternatif oluşturma çabaları olduğunu ifade etmeliyiz. Bu tartışmalardan birinin Türkiyelilik kavramı olduğu görülmektedir. Kanaatimizce, kültürel kimliğin coğrafi faktörlere dayandırılması, Türk kimliği yerine Türkiyeli yaklaşımı sorunlu bir yaklaşımdır. Çünkü Türkiyelilik kavramı tüm sosyal, kültürel, tarihsel, hukuksal ve siyasal bağlantıları dışta bırakmakta ve milleti salt coğrafi aidiyete indirgemektedir. Coğrafyanın yaşama tarzı olan kültürü etkilediği elbette inkâr edilemez. Ancak kültürü coğrafyanın değil, insanın inşa ettiği unutulmamalıdır.

Türkiye’deki kimlik tartışmalarından bir diğeri milli kimliğin etnik kimlik düzeyinde ele alınmasıdır. Eğer milletin oluşmasındaki bin yıllık sentez yok sayılır ve millet etnisiteye indirilirse orada tarih dışı bir zeminde ırkçılığa kayılabilir. Çünkü milli kimlik herhangi bir etnisitenin içinde değil, etnisitelerin aşıldığı yerde ortaya çıkar. Ayrıca millet, ortak ve zengin bir hatıralar mirasına sahip olan, birlikte yaşamak istek ve arzusunda olan topluluktur. Bu bağlamda Türklük etnik kimlik değil, milli kimliktir. Bir milletin ve kültürün adıdır; içinde Türkçe, Müslümanlık, ortak tarih, değerler, gelenekler, görenekler, ortak acılar-zaferler-kahramanlar vb. gibi müşterek kültür öğeleri bulunur. Dolayısıyla, kültürde benzeşme ve bir kültür birliği olan millet, basitçe bir soy aidiyeti değil; kültürel aidiyet, değer yargıları ve yaşama biçiminin müşterekliği, geleceğe uzanma iradesidir. Günümüzde millet kavramının özünde müşterek kültür ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de kimlik konusunda yapılan diğer bir tartışma ise, kimliğin anayasal vatandaşlık çerçevesinde açıklanmasıdır. Bize göre, kültürel mensubiyet ve katılmayı göz ardı eden bu yaklaşım, kimliğin açıklanmasında yetersizdir. Çünkü duygudaşlık ve aidiyet millet olmanın gereğidir; oysa anayasal vatandaşlığın bunları sağlaması kolay değildir. Vatandaşlık devlet-birey bağının hukuki ifadesi iken, aidiyet/mensubiyet birey-millet ilişkisini/bağını ifade etmektedir. Hukuk birliği, toplumların milletleşme sürecinin önemli bir boyutudur ve toplum düzeninin sağlanması ve birey-toplum-devlet ilişkilerinde hakların korunmasında hukuk devletinin gerekli olduğu aşikârdır. Ancak, sadece hukuk birliği yani anayasal vatandaşlık milletleşme için yeterli değildir; çünkü o milli kimlik değil hukuki bir kimliktir. Ayrıca, vatandaşlığı yabancı birisi de alabilmektedir. Diğer taraftan, vatandaşlığın millete duygusal bağlılığı ve aidiyeti sağlamadığı Balkan Savaşları’nda görülmüştür. Çünkü Balkan milletlerinin mensupları, vatandaş oldukları Osmanlı milletine değil, kendi milletine aidiyet hissetmiş ve Osmanlı Devleti’ne karşı savaşıyor; Müslüman Arnavutlar dâhil.

Sonuç olarak, daha çok ideolojik ve siyasal düzlemde yapılan Türkiye'deki kültürel kimlik tartışmalarının millet aidiyetine ve milli kimliğe alternatif arayışları çabaları olduğu görülmektedir. Bu, milli kimliğin veya milletin varlığının tartışmaya açılması anlamına gelir. Milli kimlik, siyasi ve ideolojik çekişmeler veya grup, cemaat, tarikat, parti vb. gibi yapıların menfaatleri için tartışmaya açılacak bir konu değildir; o, bu yapıların üzerinde olan ortak değerler bütünüdür. Milli kimlik, millet bilincinin tezahürüdür. Millet bilinci ise, bir var olma iradesidir. Dolayısıyla, siyasi ve ideolojik kimliklerin kendi alanını genişletmek, diğerlerine üstünlük sağlamak için yaptıkları mücadeleler, milletin var olma iradesi olan milli kimlik tartışmalarına dönüştürülmemelidir. Onun için, sosyolojik bir olgu olan kültürel kimlik, siyasal ve ideolojik düzlemde değil, sosyolojik bakış açısıyla kendi tarihsel ve kültürel tecrübemizin/gerçekliğimizin ifadesi olan kavram ve yöntemleriyle ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2014). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akyol, T. (2013). Rumeli'ye Elveda, Doğan Kitap, İstanbul.
- Arslantürk, Z. & Amman, M.T. (2001). Sosyoloji, Çamlıca Yayınlar, İstanbul.
- Berger, L.P. & Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası, (Çev.: Vefa Saygın Öğütle), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, N. (2013). Tarih ve Kolektif Bellek, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası, Aşına Kitap, Ankara.
- Bilgin, V. (2007). Türkiye'de Değişim Dinamikleri, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Bostancı, M. N. (1999). Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik, Doğan Kitap, İstanbul.
- Castells, M. (2013). Kimliğin Gücü, (Çev.:Ebru Kılıç), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (2008). Korku Kültürü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Drake, S. M. (2016). Siyaset Sosyolojisi, (Çev.: Hüsamettin İnaç), Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Erkal, M. E. (1997). Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul.
- Erkal, M. E. (2000). İktisadî Kalkınmanın Kültür Temelleri, Der Yayınları, İstanbul.
- Göka, E. (2017). Türklerin Psikolojisi, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B. (2009). "Kültürel Kimliğe Genel Bakış". (Der.:Gönül Pultar), Kimlikler Lütfen, Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili, ss.31-38, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Herzfeld, M. (2012). Antropoloji, (Çev.: Bülent Toksöz), Say Yayınları, İstanbul.
- James, H. (1999). Alman Kimliği, (Çev.: İsmail Türkmen), Kızılelma Yayınları, İstanbul.
- Kara, İ. (2017). Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kara, İ. (2010). Cumhuriyet Türkiye'si'nde Bir Mesele Olarak İslam, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, M.(2013). "Türkiye'nin Kimlik Siyaseti ve Sosyolojisi", Akademik İncelemeler Dergisi,8(2):1-44.
- Karpat, K. H. (2017a). Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2017b). Kimlik ve İdeoloji, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K.H. (2017c). Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Köktürk, M. (2016). Millet ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Levis, B. (2017). İnanç ve İktidar, (Çev.: Ayşe Mine Şengel), Açıkçelen Kitaplar, Ankara.
- Lewis, B. (2000). Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1997). Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

- Ortaylı, İ. (2007). Avrupa ve Biz, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2006). Osmanlı Barışı, Ufuk Kitap, İstanbul.
- Sarıbay, A.Y. (1994). Siyasal Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul.
- Sezen, Y. (2012). Sosyolojiden İdeolojiye, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Smith, A. D. (1999). Millî Kimlik, (Çev.: Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sözen, E. (2019). Kimlik Demir Kafesten Plastiğe, Profil Kitap, İstanbul.
- Touraine, A. (2000). Demokrasi Nedir?, (Çev.: Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1995). Niçin Milletleşme?, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1998). Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri, İFAV Yayınları, İstanbul.
- Vatandaş, C. (2010). Ulusal Kimlik, Açılım Kitap, İstanbul.
- Yıldız, E. & Ak, M. (2002). Doğu Karadeniz’de Kültürel Kimlik, Çatı Kitap, İstanbul.

